

Inkomens in de agrarische sector en administratieve lasten door wet- en regelgeving van het Ministerie van LNV

C.J.A.M. de Bont
W.H. van Everdingen
G.S. Venema
J.T.W. Alleblas
K.H.M. van Bommel

Projectcode 63537

Juni 2001

Rapport 6.01.08

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Inkomens in de agrarische sector en administratieve lasten door wet- en regelgeving van het Ministerie van LNV.

Venema, G.S., C.J.A.M. de Bont, W.H. van Everdingen, J.T.W. Alleblas, K.H.M. van Bommel.

Den Haag, LEI, 2001

Rapport 6.01.08; ISBN 90-5242-664-3; Prijs f 28,- (inclusief 6% BTW)

37 p., fig., tab.

In dit rapport is een analyse gegeven van de inkomensontwikkeling van gezinnen op agrarische bedrijven. Hierbij is zowel ingegaan op het gezinsinkomen uit het bedrijf als op het inkomen van buiten het bedrijf. Vervolgens is veel aandacht besteed aan de belangrijkste oorzaken van lage inkomens op agrarische bedrijven. De belangrijkste oorzaken lopen per bedrijfstype enigszins uiteen.

Vervolgens is op bedrijfsniveau inzicht gegeven in de hoogte en aard van de administratieve lasten uitsluitend uit hoofde van wet- en regelgeving van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Het effect van deze administratieve lasten op de lage inkomensproblematiek onder agrarische gezinnen is relatief gering. Het effect is in de periode 1997-1999 het grootst in de varkenshouderij.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie@lei.wag-ur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie@lei.wag-ur.nl

© LEI, 2001

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponereerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1. Inleiding	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Doelstelling	11
1.3 Aanpak	11
2. De gegevensbron en de kengetallen	13
3. Inkomens in de land- en tuinbouw	16
3.1 Alle land- en tuinbouwbedrijven	16
3.2 Bedrijfstypen nader bekeken	17
3.3 Inkomen of vermogensvorming	20
4. Inkomensverschillen en de oorzaken	22
4.1 Uitgangspunten	22
4.2 Verschillen in gezinsinkomen	22
4.3 Oorzaken van een laag gezinsinkomen uit bedrijf	23
5. Administratieve lasten en inkomen	26
5.1 Inleiding	26
5.2 Definitie van administratieve lasten	26
5.3 Lasten per bedrijfstype	27
5.4 Gevolgen voor het inkomen	30
Literatuur	31
Bijlagen	
1 Gemiddelde resultaten per nge naar bedrijfstype	33
2 Uitgangspunten voor het bepalen van administratieve lasten door wet- en regelgeving van LNV op bedrijfsniveau	34
3 Verdeling van agrarische gezinnen naar bedrijfsomvang en naar inkomen	37

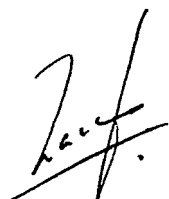
Woord vooraf

Bij de vaststelling van de begroting van de uitgaven en ontvangsten van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) voor het jaar 2001 is een motie van de VVD door de Tweede Kamer aangenomen waarin de Regering wordt verzocht onderzoek te doen naar de oorzaken van de lage inkomens van agrariërs in relatie tot de administratieve lastendruk en daarmee gepaard gaande kosten ten gevolge van de Nederlandse wet- en regelgeving ten aanzien van landbouw en milieu. Het ministerie van LNV heeft het LEI gevraagd dit onderzoek uit te voeren. Hierbij is aangesloten bij de onderzoeksmethodiek en -resultaten van het EIM, dat door middel van een Quick Scan een indicatie heeft gegeven van de aard en omvang van de administratieve lasten door de wet- en regelgeving van het ministerie van LNV.

Het onderzoek is uitgevoerd door de afdelingen landbouw (ir. C.J.A.M. de Bont, ing. W.H. van Everdingen, drs. K.H.M. van Bommel en drs. G.S. Venema) en tuinbouw (dr. J.T.W. Alleblas). De projectleiding was in handen van drs. G.S. Venema.

Tijdens het onderzoek heeft het LEI op een prettige en succesvolle wijze samengewerkt met het EIM. Verder is een woord van dank verschuldigd aan drs. G.G. van Leeuwen en ir. F. Germs van het ministerie van LNV voor hun begeleiding van het onderzoek.

De directeur,

Prof.dr.ir. L.C. Zachariasse

Samenvatting

Bij de vaststelling van de begroting van de uitgaven en ontvangsten van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) voor het jaar 2001 is een motie van de VVD door de Tweede Kamer aangenomen waarin de regering wordt verzocht onderzoek te doen naar de oorzaken van de lage inkomens van agrariërs in relatie tot de administratieve lastendruk en daarmee gepaard gaande kosten ten gevolge van de Nederlandse wet- en regelgeving ten aanzien van landbouw en milieu. Het ministerie van LNV heeft het LEI gevraagd dit onderzoek uit te voeren. Hierbij is aangesloten bij de onderzoeksmethodiek en -resultaten van het EIM, dat door middel van een Quick Scan een indicatie heeft gegeven van de aard en omvang van de administratieve lasten door de wet- en regelgeving van het ministerie van LNV (Vroonhof en Jansen, 2001). Dit houdt in dat wet- en regelgeving van de overige ministeries en overheden niet zijn meegenomen.

Ten opzichte van de tweede helft van de jaren tachtig is het gemiddelde gezinsinkomen uit bedrijf op agrarische bedrijven (tussen 16-800 nge) in de periode 1996-1999 nominaal met 10.000 gulden teruggelopen tot een niveau van 76.000 gulden. In reële termen was de inkomensdaling zelfs 20%. De toename van de gemiddelde bedrijfsomvang, doordat de veelal kleinere bedrijven die stoppen productieruimte aan grotere blijvers verkopen, heeft de daling van het inkomen niet kunnen voorkomen. Het totaal gezinsinkomen, het gezinsinkomen uit bedrijf vermeerderd met het inkomen van buiten bedrijf, is echter (nominaal) licht gestegen, omdat er veel meer van buiten het bedrijf werd verdiend. Vooral neveninkomsten uit arbeid waren hiervoor verantwoordelijk.

Voor het gemiddelde agrarische bedrijf is het totaal gezinsinkomen voldoende om besparingen (in de jaren negentig jaarlijks 15.000 gulden) te genereren. De jaarlijkse herwaardering van productiemiddelen is in die periode een veel belangrijker bron van eigen vermogensvorming geweest. Mede hierdoor is de verslechtering van de vermogenspositie van agrarische bedrijven beperkt gebleven. Per 30 april 2000 was het aandeel van het eigen vermogen in het totale bedrijfsvermogen 69%. Het gemiddelde bedrijf financierde toen voor ruim 700.000 gulden met vreemde middelen.

Binnen de primaire land- en tuinbouw zijn er grote inkomensverschillen tussen gezinnen. Gedurende de jaren negentig bleef in doorsnee ruim een kwart van de gezinnen op agrarische bedrijven met het totaal inkomen beneden de minimum inkomensgrens. In de periode 1997-1999 is dit percentage licht gestegen (tot 29%), mede onder invloed van de zeer lage inkomens in de varkenshouderij. In dezelfde periode genereerde echter ook 20% van de gezinnen een inkomen dat de 100.000 gulden oversteeg. Hieronder bevonden zich veel gezinnen in de glastuinbouw. De jaarlijkse inkomensfluctuaties zijn het grootst in de akkerbouw, intensieve veehouderij en tuinbouw.

In de akkerbouw en melkveehouderij is de te geringe bedrijfsomvang de belangrijkste oorzaak van een (te) laag inkomensniveau (zie hoofdstuk 4). Een andere belangrijke oorzaak is het technische resultaat op bedrijven. Een derde, minder vaak voorkomende, oorzaak van een laag inkomen is het niveau van de bedrijfskosten.

In de glastuinbouw ligt het beeld anders. Er zijn relatief weinig gezinnen die een inkomen onder het minimum niveau verdienen. De belangrijkste oorzaak hiervan is het lage saldo op de bedrijven (lage prijzen en mindere technische resultaten). Ook de kosten, met name de afschrijvingen, zijn regelmatig de oorzaak van het lage inkomen.

In de varkenshouderij loopt het percentage gezinnen met een laag inkomen in verschillende periodes aanzienlijk uiteen. In sommige periodes is de bedrijfsomvang de belangrijkste oorzaak, in andere periodes brengen met name de technische resultaten een laag inkomen met zich mee. Op een kleiner deel van de bedrijven zijn de hoge bedrijfskosten, voor een deel ook bepaald door administratieve kosten door wet- en regelgeving van LNV, de belangrijkste veroorzaker van een inkomen beneden het minimum niveau.

De administratieve lasten uit hoofde van wet- en regelgeving van LNV bedragen gemiddeld ruim 1.500 gulden per agrarisch bedrijf. Per gezin gaat het om een bedrag van ruim 1.300 gulden. Ongeveer de helft van de gezinnen blijft beneden de 1.000 gulden terwijl ongeveer 5% boven de 2.500 gulden uit komt ¹.

De lasten voor gezinnen op kleine bedrijven zijn slechts beperkt lager dan die voor gezinnen op grote bedrijven. Ondanks dat lage inkomens per gezin vooral voor komen op kleine bedrijven, zou zonder administratieve lasten door LNV-wetgeving het percentage gezinnen met een inkomen onder de minimumgrens in de periode 1997-1999 slechts met 2% afnemen. Het effect was het grootst in de varkenshouderij: relatief hoge administratieve lasten en een periode met lage inkomens lagen hieraan ten grondslag.

Voor de intensieve veehouderij is vooral de wet- en regelgeving in verband met diergezondheid en meststoffen de oorzaak van de relatief hoge administratieve lasten.

De meststoffenwetgeving blijkt overigens ook voor de andere bedrijfstypen een relatief groot deel van de lasten met zich mee te brengen. Voor de akkerbouw en tuinbouw is het aandeel vrijwel gelijk aan de lasten vanwege de bestrijdingsmiddelenwet en de overige regelgeving. De Landbouwwet (Landbouwtelling) blijkt voor alle bedrijven slechts enkele procenten van de lasten te veroorzaken.

Tabel 1 Overzicht van inkomensniveau, hoofdoorzaak lage inkomens en effect administratieve lasten naar bedrijfstype

Bedrijfstype	Inkomen a)	Hoofdoorzaak laag inkomen	Adm. lasten b)
Akkerbouw	matig	bedrijfsomvang	gemiddeld
Melkveehouderij	matig	bedrijfsomvang	gemiddeld
Varkenshouderij	matig/laag	bedrijfsomvang/saldo	hoog
Overige landbouw	matig/laag	.	gemiddeld
Glastuinbouw	hoog	saldo	laag
Overige tuinbouw	hoog	.	laag

a) Matig : tot 15.000 gulden onder gemiddelde niveau land- en tuinbouw; slecht: > 15.000 gulden; b) Gemiddeld: administratieve lasten tussen 1.000 en 1.500 gulden en tussen 1,5 en 2% van het gezinsinkomen uit bedrijf.

¹ Hierbij wordt nog eens nadrukkelijk gemeld dat het alleen om administratieve lasten gaat veroorzaakt door LNV Wet- en regelgeving. Dit betekent onder andere dat de fiscale jaarrekening en werknemersverzekeringen hier niet onder vallen.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Bij de vaststelling van de begroting van de uitgaven en ontvangsten van het Ministerie van LNV voor het jaar 2001 is een motie van de VVD door de Tweede Kamer aangenomen waarin de regering wordt verzocht onderzoek te doen naar de oorzaken van de lage inkomens van agrariërs in relatie tot de administratieve lastendruk en daarmee gepaard gaande kosten ten gevolge van de Nederlandse wet- en regelgeving ten aanzien van landbouw en milieu.

1.2 Doelstelling

Het LEI is door LNV gevraagd inzicht te geven in de oorzaken van de grote inkomensverschillen in de agrarische sector. Een belangrijke doelgroep daarbij is de groep gezinnen met (structureel) lage inkomens. Eveneens wordt het inkomenseffect van de kosten gepaard gaand met de administratieve lastendruk ten gevolge van de Nederlandse wet- en regelgeving van LNV in beeld gebracht. De resultaten van het onderzoek zullen beschikbaar worden gesteld aan het parlement.

1.3 Aanpak

Het rapport geeft in hoofdlijnen zicht op de inkomensontwikkeling op agrarische bedrijven voor de belangrijkste sectoren (hoofdstuk 3). De indeling van de onderscheiden sectoren en de toegepaste definities sluiten aan op het armoede-onderzoek uit 1999 (Van Everdingen et al., 1999). In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de belangrijkste oorzaken achter de lage-inkomensproblematiek in de agrarische sector. Voor de analyses is gebruik gemaakt van het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet). In hoofdstuk 2 wordt die gegevensbron nader beschreven en wordt uitleg gegeven bij de gebruikte kengetallen.

In hoofdstuk 5 wordt een indicatie gegeven van de administratieve lasten op bedrijfsniveau. Hierbij is aangesloten op het onderzoek 'Quick Scan administratieve lasten bedrijven door wetgeving van het ministerie van LNV', dat door het EIM is uitgevoerd (Vroonhof en Jansen, 2001). Voor de domeinen in de wet- en regelgeving waarin het overgrote deel van de administratieve lasten terug te vinden is, is een verfijnde verdeling naar bedrijfsniveau gemaakt (bijlage 2). Hiervoor is zowel gebruikgemaakt van het Informatienet, op basis van hoeveelheidsdragers per domein, als van informatie van deskundigen.

Door per bedrijf de administratieve lasten te bepalen kan het effect op het inkomen per bedrijf worden weergegeven. Ook wordt inzichtelijk gemaakt in hoeverre de lasten daadwerkelijk van invloed zijn op de lage-inkomensproblematiek in de agrarische sector.

Een punt van aandacht hierbij is dat een groot deel van de kosten van administratieve lasten niet tot uitgaven leidt, omdat veelal de inzet van eigen arbeid aan de orde is.

2. De gegevensbron en de kengetallen

Het LEI verzamelt gegevens van een steekproef van ongeveer 1.500 land- en tuinbouwbedrijven en legt die vast in het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet). Deze gegevens beslaan een breed scala aan onderwerpen, zoals sociaal-economische, technische-, milieutechnische en bedrijfseconomische resultaten. De steekproef is representatief voor ongeveer 75.000 tot 80.000 bedrijven uit de Landbouwtelling. Bij de keuze van de bedrijven wordt rekening gehouden met het bedrijfstype, de bedrijfsomvang, de regio en de leeftijd van de ondernemer. Hierdoor is het mogelijk om met een relatief gering aantal steekproefbedrijven toch representatief te zijn voor een grote groep.

Er bestaat een Europese afspraak dat voor de steekproef een ondergrens in bedrijfsomvang mag worden gehanteerd. De hele kleine bedrijven (< 16 Nederlandse grootte-eenheden, nge) worden dan ook niet gerepresenteerd. Het gaat hierbij om ongeveer 25.000 bedrijven, die circa 5% van de totale productiecapaciteit bezitten.

Gezinsinkomen en besparingen, wat betekenen de kengetallen?

Het totaal gezinsinkomen is opgebouwd uit twee componenten: het gezinsinkomen uit het bedrijf en de inkomsten van buiten bedrijf. Het totaal gezinsinkomen komt gedurende het boekjaar beschikbaar om te besteden. Een deel wordt besteed aan belastingbetalingen aan de fiscus, een ander deel gaat op aan gezinsuitgaven. Het bedrag dat resteert, worden de besparingen van het bedrijf genoemd. Zijn deze over een langere periode gezien positief, dan kan gereserveerd worden voor bedrijfsuitbreiding, zijn ze negatief, dan komt er onvoldoende eigen geld beschikbaar om de moderniteit van het bedrijf in stand te houden. Dan zal immers een deel van de afschrijvingen gebruikt moeten worden om de gezinsbestedingen rond te zetten, waardoor bij investeringen eerder een beroep moet worden gedaan op vreemd kapitaal.

De prijsstijging (herwaardering) van bijvoorbeeld grond en gebouwen wordt niet als inkomen gezien, maar als een vermogenstoename. Het kan pas te gelde gemaakt worden bij bedrijfsbeëindiging (zie paragraaf 3.3).

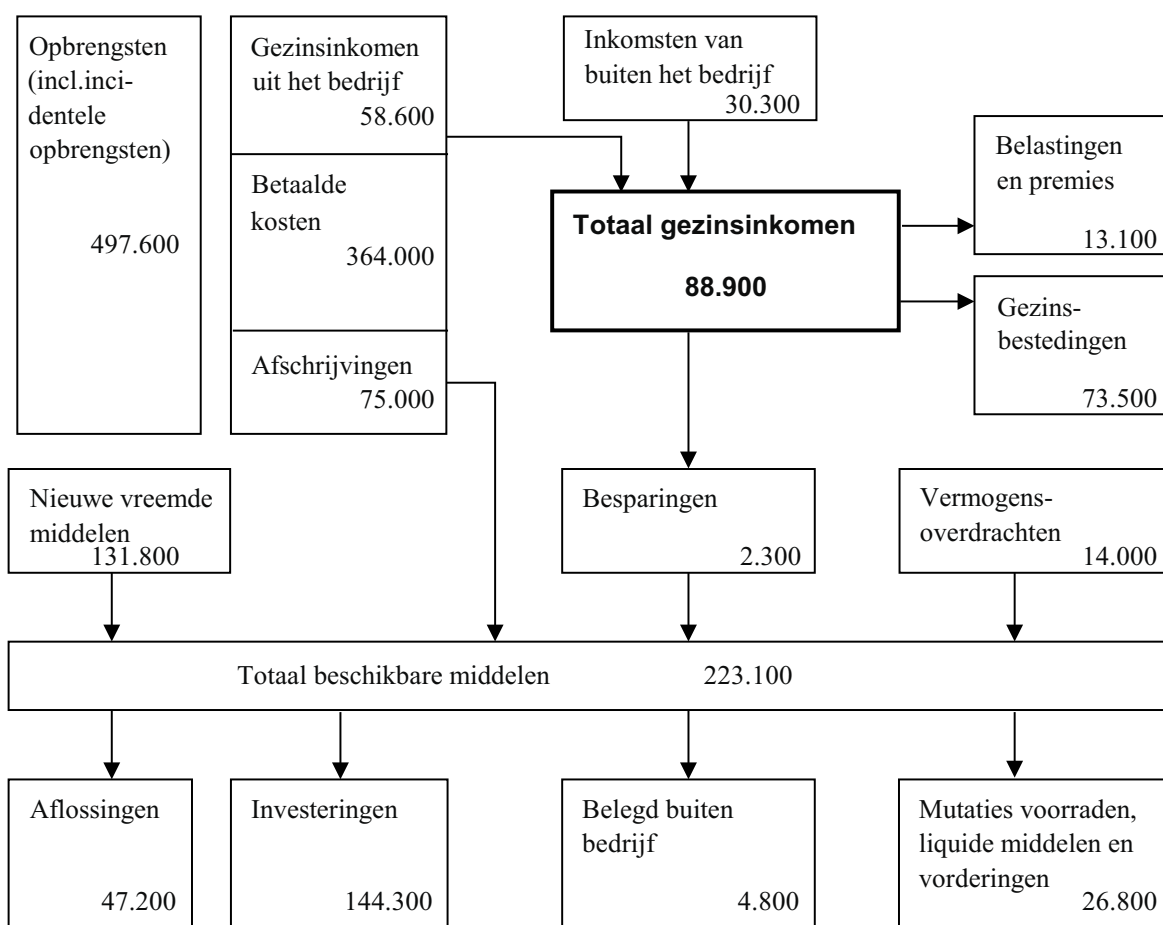
Gezinsinkomen uit het bedrijf

Het gezinsinkomen uit het bedrijf kan worden gezien als de vergoeding die door de ondernemers is gerealiseerd voor de inzet in het bedrijf van hun arbeid en kapitaal. Het wordt berekend door het totaal van de opbrengsten te verminderen met de betaalde kosten en de afschrijvingen. De opbrengsten bestaan zowel uit de opbrengst van verkochte dieren, producten en gewassen als ook bijvoorbeeld uit de ontvangen beheersvergoedingen, hectaretoeslagen en opbrengst uit loonwerk. Opbrengsten van arbeid uitgevoerd in loondienst worden niet meegenomen in de bedrijfsopbrengsten en blijven dus ook bij het gezinsinkomen uit bedrijf buiten beschouwing.

Bij de kostenberekening wordt in de bedrijfseconomische boekhouding onderscheid gemaakt naar betaalde kosten (uitgaven, zoals bijvoorbeeld voeraankopen), afschrijvingen

en berekende kosten. De berekende kosten hebben betrekking op de inzet van eigen productiefactoren (arbeid en kapitaal). Omdat het geen uitgaven zijn hebben ze geen invloed op het inkomen, maar bijvoorbeeld wel op de kostprijs van producten. In de figuur zijn ze dan ook buiten beschouwing gelaten.

Met de afschrijving worden de investeringen uit het verleden over de jaren verdeeld. In tegenstelling tot in de fiscale boekhouding (waar wordt afgeschreven over de historische uitgaafprijs), wordt in de bedrijfseconomische boekhouding afgeschreven over de vervangingswaarde. Hierdoor zijn de bedrijfseconomische afschrijvingen gemiddeld wat hoger dan bij de fiscale boekhouding. Door toepassing van deze methodiek vindt een reservering plaats voor de vervanging van het productiemiddel, waarbij rekening is gehouden met de prijsstijging van dat productiemiddel. De afschrijvingen zijn beschikbaar om bijvoorbeeld investeringen of aflossingen mee te plegen.

Figuur 2.1 *Inkomensvorming en besteding van het gemiddelde land- en tuinbouwbedrijf in 1999, guldens per bedrijf*

Inkomen van buiten het bedrijf

Behalve inkomsten uit het bedrijf krijgen bedrijven ook steeds meer te maken met inkomsten van buiten het bedrijf. Dit kan gaan om salaris dat door de ondernemer of diens partner is ontvangen uit loondienst, maar ook om opbrengsten uit belegd vermogen. Ook sociale uitkeringen, zoals kinderbijslag en AOW zijn in deze neveninkomsten begrepen.

Inkomen: per gezin of per bedrijf?

Het gezinsinkomen uit bedrijf wordt in LEI-rapporten meestal gepresenteerd als een inkomen per ondernemer. Het kengetal is immers een vergoeding voor de door de ondernemers ingezette productiefactoren en op veel bedrijven is meer dan één ondernemer werkzaam. Het afgelopen decennium is het aantal ondernemers per bedrijf sterk toegenomen, enerzijds doordat overname steeds meer via een maatschapsvorm ging, anderzijds door de toename van man-vrouwmaatschappen. Bij deze vormen komt het dus vaak voor dat de beide maten tot hetzelfde gezin behoren, zodat het inkomen per ondernemer niet goed weergeeft hoe het besteedbaar inkomen van een gezin eruit ziet. De laatste jaren is dan ook het gezin een meer centrale rol gaan spelen en wordt het inkomen vaker uitgedrukt in guldens per gezin.

Bij de gegevensvastlegging in het Informatienet is bij de tuinbouwbedrijven pas sinds 1992 het aantal gezinnen per bedrijf opgenomen. Hierdoor kan bij langere reeksen voor deze bedrijfstypen of voor de totale land- en tuinbouw (paragraaf 3.1) het inkomenskengetal niet per gezin worden uitgedrukt, maar wordt het per bedrijf weergegeven. Bij de analyse van de oorzaken van inkomensverschillen staat het gezinsinkomen uit bedrijf centraal en bij de analyse van administratieve lasten het totaal gezinsinkomen per gezin.

3. Inkomens in de land- en tuinbouw

3.1 Alle land- en tuinbouwbedrijven

Het gemiddelde bedrijf is de laatste decennia sterk veranderd. In de eerste plaats zijn er verschuivingen in aantallen bedrijven per bedrijfstype. Er is bijvoorbeeld een sterke afname van het aantal melkveebedrijven en een toename van de glastuinbouwbedrijven. Anderzijds is er ook een groei van de gemiddelde bedrijfsomvang. Veelal zijn het de kleinere bedrijven die verdwijnen en hun productieruimte verkopen aan de grotere bedrijven.

Deze ontwikkeling van groei is slechts in beperkte mate terug te zien bij de inkomensontwikkeling. Het gezinsinkomen uit bedrijf is veel minder toegenomen dan de bedrijfsomvang en de totale opbrengsten. Doordat er flink geïnvesteerd moet worden voor bedrijfsuitbreiding, blijft er een steeds kleiner deel van de opbrengsten over als inkomen.

Wel is er een duidelijke stijging terug te zien bij de inkomsten van buiten bedrijf. Vooral de opbrengsten van arbeid zijn sterk toegenomen. Met name in de akkerbouw en vleesvarkenshouderij komen relatief veel bedrijven voor met hoge neveninkomsten.

Het betreft hier nominale gulden. Indien voor de inflatie wordt gecorrigeerd, dan is er tussen het vijfjaarsgemiddelde van de eind tachtiger jaren en van de eind jaren negentig sprake van een inkomensdaling van bijna 20%.

Tabel 3.1 *Inkomensvorming op land- en tuinbouwbedrijven (vijfjaarsgemiddelden, x 1.000 gulden per bedrijf per jaar)*

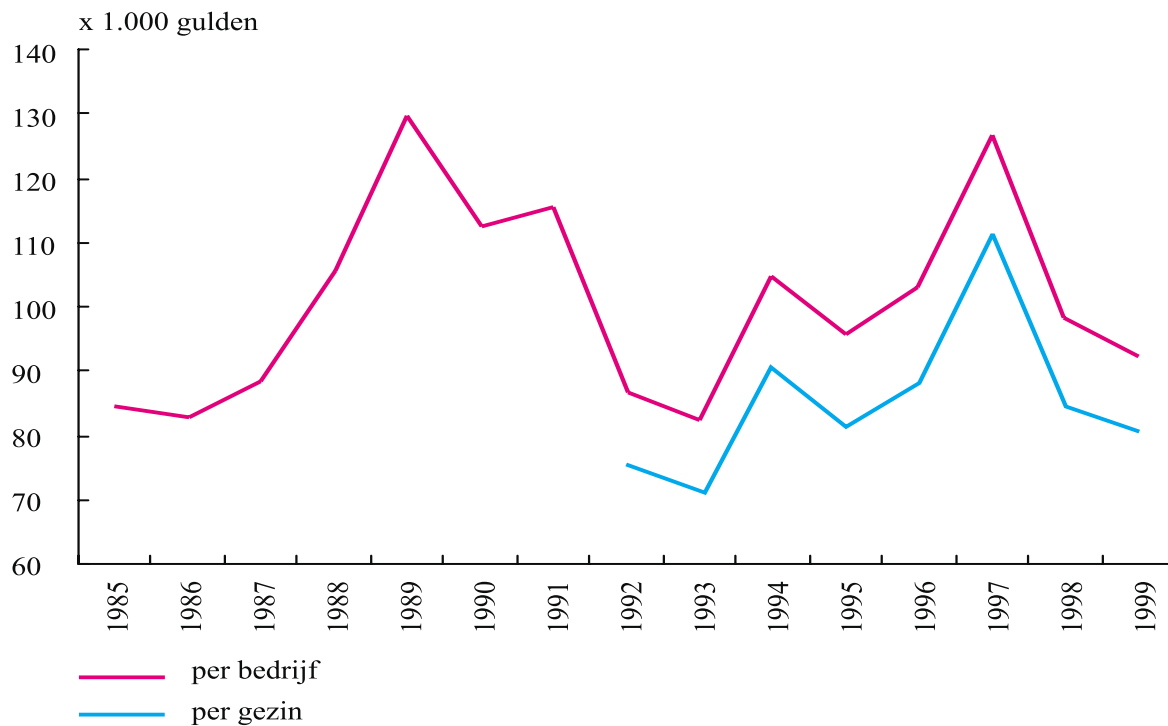
	1986-1990	1991-1995	1996-1999
Aantal gerepresenteerde bedrijven	76.620	75.740	74.425
Ondernemers per bedrijf	1,18	1,30	1,31
Gezinnen per bedrijf	.	1,16	1,15
Inkomens per bedrijf			
Totaal gezinsinkomen	103,9	97,0	105,0
Gezinsinkomen uit bedrijf	86,6	72,9	76,3
Inkomsten van buiten bedrijf	17,3	24,1	28,8
w.v. arbeid	3,8	7,4	11,0
vermogen	6,3	8,3	8,7
uitkeringen	6,7	7,8	8,3
overig	0,5	0,5	0,8

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Behalve verschuivingen van inkomenssamenstelling tussen de perioden zijn er ook grote verschillen waar te nemen tussen individuele jaren. Het totaal gezinsinkomen per be-

drijf was vooral in 1992 en 1993 relatief laag, door slechte resultaten in de akkerbouw, varkenshouderij en glastuinbouw. In 1989 en 1997 was er juist sprake van topjaren: alle bedrijfstypen behaalden gemiddeld goede resultaten.

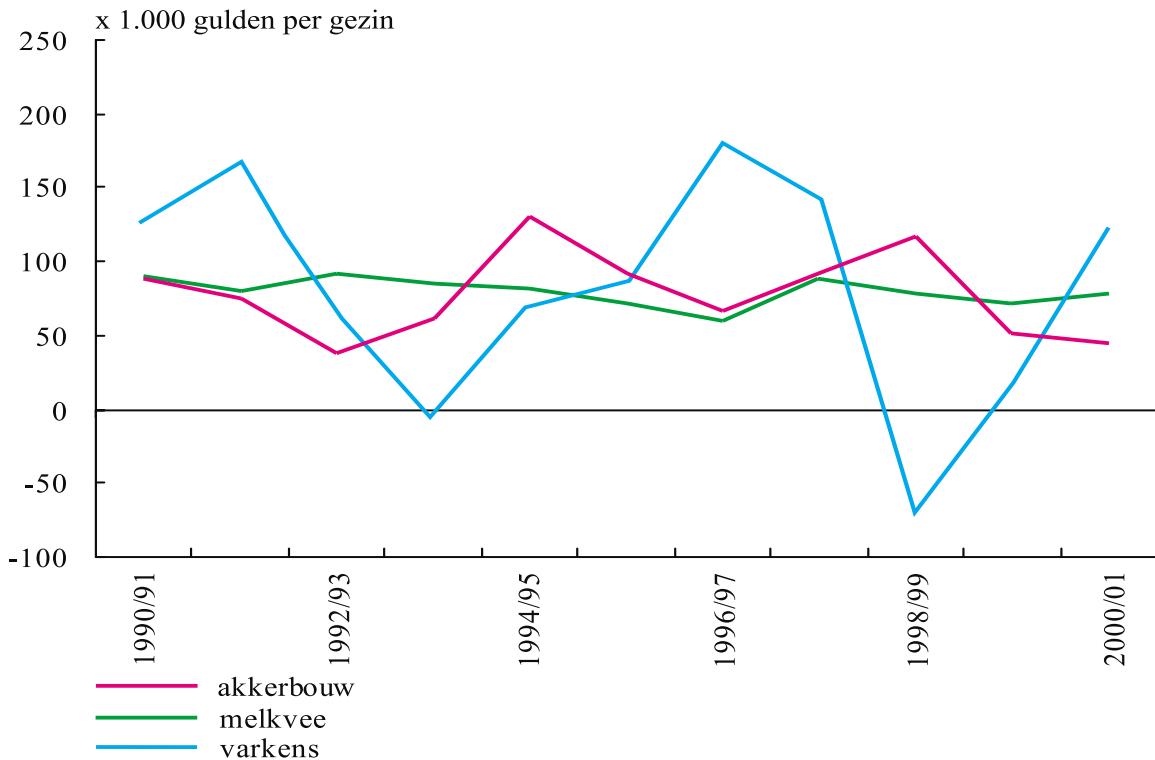
Figuur 3.1 Totaal gezinsinkomen per bedrijf en per gezin voor het gemiddelde land- en tuinbouwbedrijf, 1985 - 1999

3.2 Bedrijfstypen nader bekeken

Akkerbouwbedrijven

De akkerbouw kenmerkt zich door de grote verschillen tussen bedrijven. Er zijn relatief veel kleine bedrijfjes, waardoor de inkomensverschillen tussen bedrijven groot zijn. Ook kunnen akkerbouwbedrijven sterk verschillen in bouwplannen (geteelde gewassen). In veel gevallen is dat regiogebonden.

De hoogte van het gemiddelde inkomen per jaar is vooral afhankelijk van de prijsvorming van poot- en consumptieaardappelen. Dit zijn producten waarbij de prijs in grote mate afhankelijk is van de fysieke opbrengsten. Voor deze producten en het gemiddelde akkerbouwbedrijf waren uit het afgelopen decennium 1994 en 1998 de topjaren. Hele slechte jaren, met een grote oogst en zeer lage prijzen, waren 1992, 1999 en 2000 (figuur 3.2). Niet alle bedrijven telen deze zogenaamde vrije producten. In de Veenkoloniën en het Oldambt is men meer afhankelijk van marktordeningsgewassen, zoals zetmeelaardappelen, suikerbieten en graan. De inkomensschommelingen in deze gebieden zijn dan ook geringer.

Figuur 3.2 Totaal gezinsinkomen per gezin voor akkerbouw-, melkvee- en varkensbedrijven

Melkveebedrijven

Het aantal melkveebedrijven is sinds de invoering van de quotering sterk teruggelopen. De gemiddelde bedrijfsomvang is dan ook fors gegroeid. Om deze groei te realiseren, is veel in quota en grond geïnvesteerd. Met hoge kosten tot gevolg.

De resultaten kenden eind jaren tachtig een hoogtepunt, door de opgelopen melk- en vee prijzen. In de jaren negentig zijn beide prijzen onder druk komen staan, met vooral in 1996 en 1999 lage inkomens tot gevolg. De trendmatige daling van het inkomen wordt mede veroorzaakt door de toegenomen afschrijvingen. In vergelijking met akkerbouw en varkensbedrijven zijn de inkomensverschillen tussen jaren beperkt: gedurende de gehele jaren negentig bleven ze tussen 50.000 en 100.000 gulden per gezin.

Varkensbedrijven

In de varkenshouderij worden de opbrengstprijzen vrijwel volledig door de markt bepaald. Bij een klein aanbod kunnen de prijzen flink oplopen, maar bij een te groot aanbod kunnen ze ook langdurig wegzakken. Meest recente voorbeeld zijn de gevolgen van de varkenspest die begin 1997 uitbrak. Door een krapte op de markt was de prijs die voor de dieren die wel afgeleverd konden worden erg hoog, met goede inkomens tot gevolg. Nadat in 1998 het Nederlandse aanbod op de Europese markt weer normaal begon te worden, kelderden de prijzen, met een ernstige inkomenscrisis tot gevolg. Zowel in 1998 als in 1999 lagen de

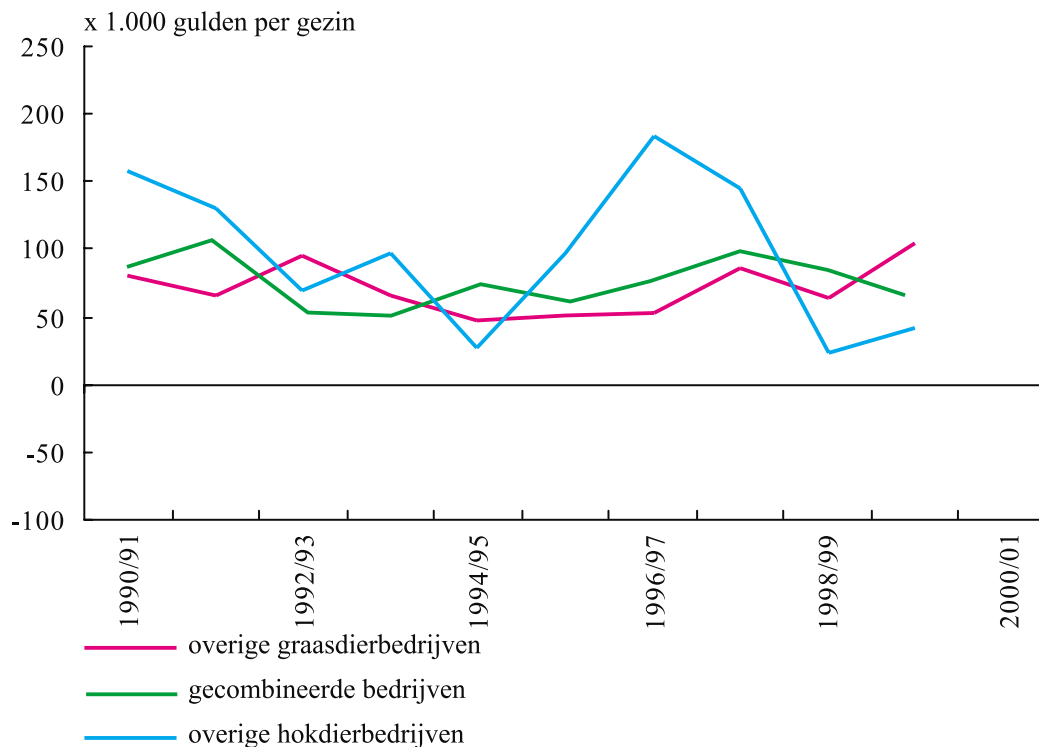
inkomens onder het nulpunt, zodat flink ingeteerd moest worden op het eigen vermogen. Het afgelopen jaar (2000) zijn de prijzen en de inkomens weer hersteld.

Overige landbouwbedrijven

De groep overige landbouwbedrijven is samengesteld uit een groot aantal verschillende bedrijven. Het grootste aandeel vormen de 'overige graasdierbedrijven', vaak gaat het om kleinere bedrijven, gericht op rundvleesproductie en schapenhouderij. De bedrijfsinkomens zijn veelal laag, maar door verkoop van quota en een groei van de inzet van arbeid buiten het bedrijf wordt per gezin toch een gemiddeld redelijk totaal inkomen behaald.

De overige hokdierbedrijven omvatten met name de pluimveebedrijven. Dit zijn vaak grotere bedrijven, met vooral in de leghennenhouderij, grote inkomensverschillen tussen jaren. In de boekjaren 1994/95 en 1998/99 waren de inkomens teleurstellend, in 1990/91 en 1996/97 werden daarentegen topinkomens behaald (figuur 3.3).

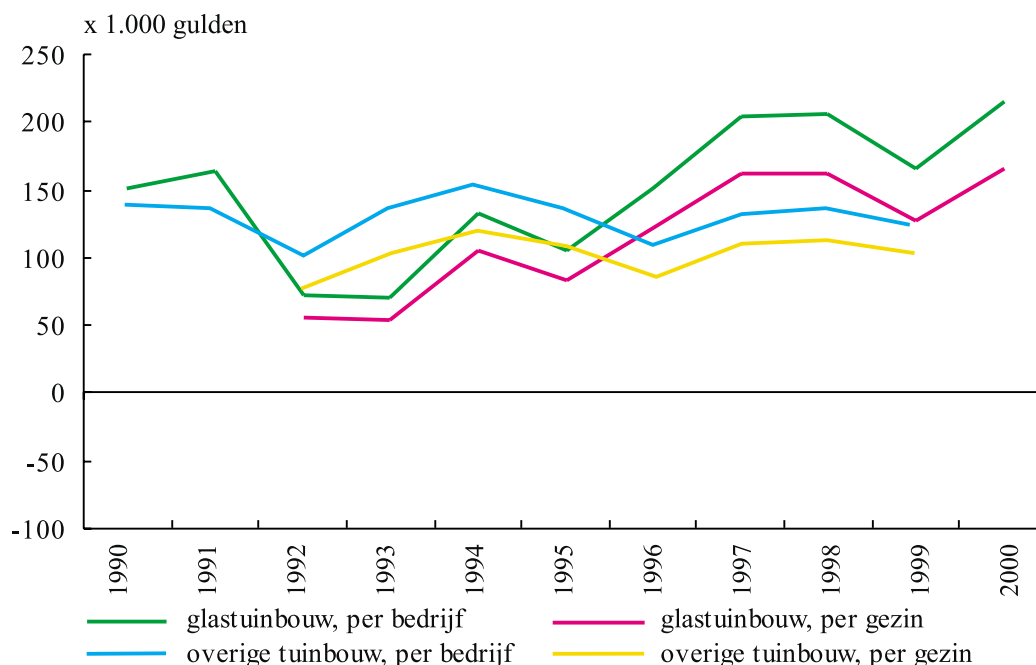
De productie van de gecombineerde bedrijven is een mengeling van alle bovengenoemde productgroepen. Het gemiddelde inkomen is dan ook relatief grillig, met tussen jaren ook sterke verschillen in ontwikkeling tussen bedrijven.

Figuur 3.3 Totaal gezinsinkomen per gezin voor groepen 'overige landbouwbedrijven'

In vergelijking met de landbouwbedrijfstypen liggen de inkomens in de glastuinbouw de laatste jaren op een relatief hoog niveau. Begin jaren negentig waren er enkele

teleurstellende jaren, maar daarna heeft de sector zich mede door vernieuwing van producten en teeltmethoden sterk weten te verbeteren (figuur 3.4). De grootste schommelingen tussen jaren doen zich voor bij de groenteteelt. Over een langere periode bezien wordt in de potplantenteelt de beste resultaten behaald.

Figuur 3.4 *Inkomen per bedrijf en per gezin voor glastuinbouw- en overige tuinbouwbedrijven*

Overige tuinbouwbedrijven

Onder de overige tuinbouwbedrijven vallen meerdere subtypen. Daartussen zijn grote verschillen in behaalde resultaten. Vooral de bloembollenbedrijven springen er in positieve zin uit, met hoge inkomens. In de fruitteelt zijn de resultaten duidelijk lager dan gemiddeld (Silvis en van Bruchem, 2000).

3.3 Inkomen en vermogensvorming

Voor het gemiddelde land- en tuinbouwbedrijf is het inkomen doorgaans net voldoende om besparingen te genereren. De afgelopen 10 jaar ging het gemiddeld om 15.000 gulden per bedrijf. Deze besparingen leiden tot vorming van eigen vermogen, waaruit uitbreidingsinvesteringen kunnen worden gedaan. De besparingen vormen echter niet de enige en zelfs niet de belangrijkste bron van vermogensvorming. Vooral de jaarlijkse herwaardering van productiemiddelen leidt tot een toename van het eigen vermogen. In de jaren negentig van het afgelopen decennium nam op het gemiddelde land- en tuinbouwbedrijf het eigen vermogen jaarlijks gemiddeld met ruim 75.000 gulden toe (tabel 3.2). Het was met name de

sterke stijging van de grondprijs die daar, via de herwaardering, aan bijdroeg. Dit betekent ook dat bedrijven met minder grond in eigendom, zoals pachtbedrijven of intensieve veehouderijbedrijven, er minder van profiteerden dan de grondgebonden bedrijven.

De vermogensvorming leidt bij continuering van het bedrijf niet tot een hoger besteedbaar inkomen. Bij bedrijfsovername kan het zelfs een drempel vormen voor de opvolger. Bij bedrijfsbeëindiging komt dit vermogen wel voor de uittreder beschikbaar, al wacht er dan nog wel een fiscale claim.

Tabel 3.2 *Vorming van eigen vermogen over de periode 30 april 1991 tot en met 30 april 2000 (x 1.000 gulden per jaar)*

	Besparingen	Herwaardering	Overig a)	Totaal a)
Akkerbouw	10,2	57,0	26,1	93,2
Melkvee	16,6	55,8	13,0	85,4
Varkens	-0,3	30,6	2,2	32,5
Glastuinbouw	19,2	56,5	5,2	80,8
Totaal land- en tuinbouw	15,1	50,2	11,4	76,6

a) Exclusief veranderingen door steekproefeffecten en dergelijke.

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

De groei van het eigen vermogen is ook terug te zien bij het eigen vermogen zelf: was er per 30 april 1991 gemiddeld bijna 1,1 miljoen gulden per bedrijf aan eigen vermogen beschikbaar, in april 2000 beliep dit bijna 1,65 miljoen gulden (tabel 3.3). In die resultaten komt ook de verandering tussen jaren in het aantal bedrijven naar voren, welke gemiddeld 15.000 gulden per jaar bedraagt. Enerzijds betreft dit steekproefeffecten en anderzijds veranderingen in de populatie en wegvloeien van vermogen uit de landbouw door stoppende bedrijven. De stoppende bedrijven hebben gemiddeld een aanzienlijk kleinere omvang dan de blijvers.

Behalve groei van het eigen vermogen is ook het vreemd vermogen sterk toegenomen. Deze groei was relatief zelfs sterker dan die van het eigen vermogen, waardoor de solvabiliteit ruim 3 punten is verslechterd.

Tabel 3.3 *Vermogenspositie van het gemiddelde land- en tuinbouwbedrijf (x 1.000 gld.)*

	Eigen vermogen	Vreemd vermogen	Totaal vermogen	Solvabiliteit (%)
Per 30 april 1991	1.090,9	411,3	1.502,2	72,6
Per 30 april 2000	1.649,0	730,4	2.379,4	69,3

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

4. Inkomensverschillen en de oorzaken

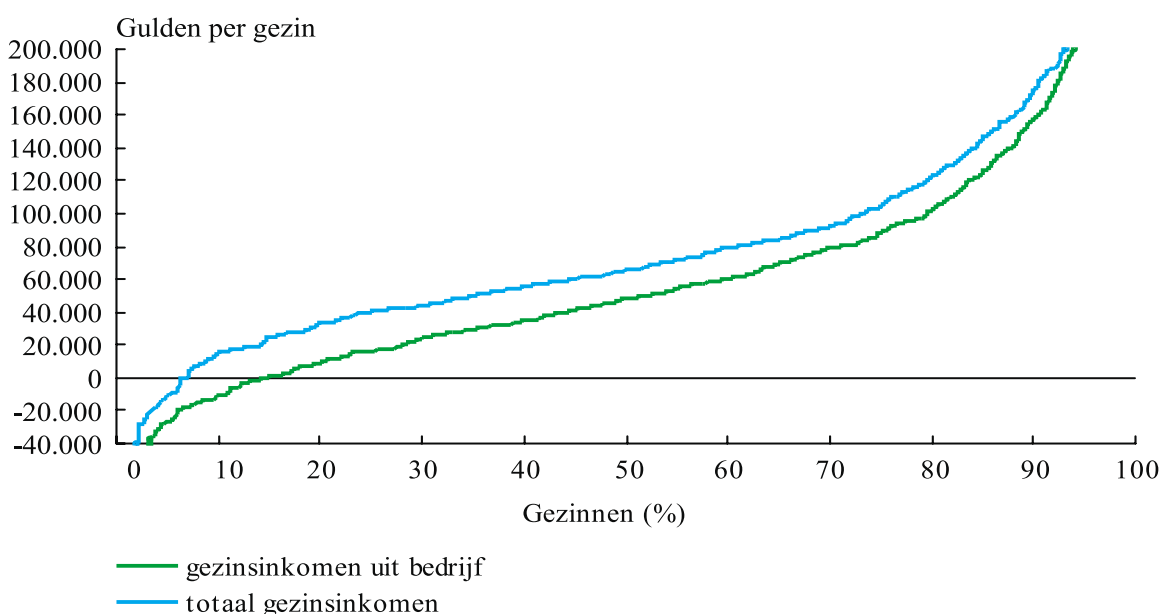
4.1 Uitgangspunten

In eerder onderzoek (Van Everdingen et al., 1999) is een inkomensgrens voor land- en tuinbouwbedrijven vastgesteld, die als minimuminkomen is gedefinieerd. In dat onderzoek is gewerkt met bedrijven die minimaal drie jaar bij het LEI in administratie waren. Door dit driejaarsgemiddelde te gebruiken werden incidentele jaarinvloeden zoveel mogelijk beperkt.

De definities en methoden die in dit hoofdstuk worden gebruikt, sluiten aan bij dat onderzoek. De gegevens hebben hoofdzakelijk betrekking op de periode 1997 tot en met 1999. Ook wordt een vergelijking gemaakt met eerdere perioden van drie jaar.

4.2 Verschillen in gezinsinkomen

In de periode 1997 tot en met 1999 zijn er wederom grote verschillen in inkomen. Ongeveer 15% van de gezinnen werd geconfronteerd met een negatief gezinsinkomen uit bedrijf, terwijl bij ongeveer 20% dat inkomen de 100.000 gulden oversteeg. Deze periode was gemiddeld voor de varkensbedrijven erg teleurstellend, terwijl de glastuinbouw juist topjaren meemaakte.

Figuur 4.1 Verdeling van gezinnen naar hoogte van het inkomen, driejaarsgemiddelde per gezin

Wordt voor de individuele bedrijven het gemiddelde jaarinkomen in deze periode vergeleken met de gestelde minimuminkomensgrens, 43.020 gulden, dan blijkt dat bijna de helft van de gezinnen met het gezinsinkomen uit bedrijf daar onder bleef. Door inkomsten van buiten bedrijf te halen liep dat percentage terug tot 29. Dit aandeel is hoger dan in de eerdere onderzoeksperiodes werd behaald (tabel 4.1). Dit wordt mede veroorzaakt door het feit dat in de varkenshouderij in deze periode zeer lage inkomens werden behaald. Gezien het cyclische karakter van de varkensprijzen zullen de inkomens daar ook weer aantrekken.

Tabel 4.1 Aandeel gezinnen naar bedrijfstype met een inkomen per gezin beneden de minimumgrens

	1991-1993		1994-1996		1997-1999	
	bedrijfs- inkomen	totaal inkomen	bedrijfs- inkomen	totaal inkomen	bedrijfs- inkomen	totaal inkomen
Akkerbouwbedrijven	58	43	40	22	47	25
Melkveebedrijven	27	14	47	28	42	25
Varkenshouderij	44	34	28	5	88	75
Overige landbouwbedrijven	55	32	63	32	67	41
Glastuinbouwbedrijven	41	34	37	34	19	11
Overige tuinbouwbedrijven	24	20	37	28	44	34
Alle bedrijven	39	26	46	27	47	29

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

4.3 Oorzaken van een laag gezinsinkomen uit bedrijf

Uit paragraaf 4.2 bleken grote verschillen in inkomen tussen gezinnen. Deze verschillen kunnen worden teruggevoerd tot verschillen in bedrijfsomvang, verschillen in technische bedrijfsresultaten, verschillen in kostenopbouw en het aantal gezinnen per bedrijf.

Voor de akkerbouw, melkvee, varkens en glastuinbouwbedrijven die met het bedrijfsinkomen onder de minimuminkomensgrens bleven (de genoemde percentages in tabel 4.1), is de hoofdoorzaak bepaald van dat teleurstellende inkomen. Daartoe is elk individueel bedrijf op onderdelen vergeleken met het gemiddelde resultaat per bedrijfsgrootheid (nge) van het betreffende bedrijfstype.

Ten eerste is getoetst of het bedrijf gegeven zijn omvang (in nge) van voldoende omvang was om met een gemiddeld inkomen per nge boven de minimumgrens uit te komen. Indien de bedrijfsomvang niet beperkend was, dan is bepaald welke andere factor de grootste absolute afwijking had ten opzichte van het gemiddelde. Deze is dan als hoofdoorzaak van het lage inkomen aangeduid. De resultaten zijn weergegeven in tabel 4.2. Elk bedrijf is bij 1 hoofdoorzaak ingedeeld, terwijl er in de praktijk combinaties van oorzaken mogelijk zijn. Ook kan er samenhang zijn tussen de verschillende oorzaken: als er lage technische resultaten worden behaald, kan bedrijfsuitbreiding in het gedrang komen.

Vooral bedrijfsomvang beperkende factor

De hoofdoorzaak van een laag gezinsinkomen uit bedrijf blijkt per bedrijfstype te verschillen. In de akkerbouw is in veel gevallen de bedrijfsomvang de beperkende factor (tabel 4.2) voor het behalen van een inkomen van voldoende omvang. Uit de analyse komt ook naar voren dat bij deze kleine bedrijven ook de technische resultaten teleurstellend zijn: gemiddeld bedraagt het saldo slechts 2.500 gulden per nge, wat 300 gulden onder het gemiddelde is. In de jaren met het hoogste gemiddelde saldo en inkomen per nge (1994-1996) is niet alleen het aantal bedrijven onder de minimuminkomensgrens in absolute zin het laagst, maar bovendien daarvan het percentage met een te klein bedrijf. Moest in de periode 1991-1993 een akkerbouwbedrijf minimaal 67 nge groot zijn om met een gemiddeld resultaat een voldoende inkomen te behalen, in de periode 1994-1996 lukte dit al voor bedrijven met minimaal 42 nge (bijlage 1). Dit wijst er mede op dat relatief veel kleinere bedrijven in jaren met een gunstig saldo, bijvoorbeeld door goede aardappelprijzen, een inkomensverbetering ondervinden die voldoende is om boven de inkomensgrens te komen. Gunstige marktomstandigheden hebben dus wel degelijk invloed op het inkomen, zij het dat de voordelen van hogere opbrengstprijzen voor grotere bedrijven groter zijn dan voor kleinere bedrijven.

Tegenvallende technische resultaten of een relatief slechte prijsvorming vormt binnen de akkerbouw de tweede hoofdoorzaak van een laag gezinsinkomen uit bedrijf. Ook bij melkveebedrijven met lage bedrijfsinkomens is de bedrijfsomvang in veel gevallen de beperkende factor. Opvallend is het relatief grote aandeel bedrijven met in principe 'goede' resultaten, maar waar door meerdere gezinnen per bedrijf toch het inkomen per gezin onder de minimumgrens blijft. In veel gevallen zal dit gaan om een tussenvorm bij de bedrijfs-overname, waardoor het inkomensprobleem van tijdelijke aard zal zijn. Uiteraard kunnen bedrijven dan door bijvoorbeeld hogere betaalde factorkosten toch onder de inkomensgrens blijven.

In het begin van de jaren negentig, toen de marktomstandigheden (melk- en rundvleesprijzen) voor de melkveehouderij gunstiger waren, domineerden andere oorzaken dan de bedrijfsomvang. Met name een laag saldo en hoge factorkosten per nge komen in die periode als belangrijke oorzaken naar voren. In de latere perioden spelen deze factoren overigens ook nog een relatief belangrijke rol (tezamen ongeveer 25%).

Bij de varkensbedrijven is de bedrijfsomvang ook in de meeste gevallen de beperkende factor, maar spelen een tegenvallend saldo en hoge betaalde 'overige' kosten, waaronder de mestafzetkosten en Minas-heffing zijn opgenomen, ook een belangrijker rol. Uit ander onderzoek van het LEI blijkt dat de verschillen in technisch-economische resultaten groot zijn. Exclusief de arbeidskosten komen de 'beste' 25% bedrijven op 35 cent per kg lagere kosten dan de 'slechtste' 25%.

In de glastuinbouw is een te laag saldo per grootte-eenheid de belangrijkste veroorzaker van de tegenvallende inkomens. Een opvallend verschil met de andere sectoren is ook het hogere aandeel bedrijven dat door hoge afschrijvingen onder de grens blijft. Hier moet bij worden vermeld dat het om een relatief klein aandeel van de bedrijven gaat die onder de minimuminkomensgrens blijven. Dit aandeel is in de loop van de tijd, door hogere inkomens dan in het begin van de jaren negentig bovendien sterk teruggelopen.

Tabel 4.2 Hoofdoorzaken van lage inkomens, over meerdere perioden (percentage bedrijven)

	Akkerbouw	Melkvee	Varkens	Glastuinbouw
<i>1991-1993</i>				
Bedrijfsomvang	61	26	42	21
Aantal gezinnen	3	11	0	11
Technische resultaten a)	22	31	46	45
Kosten, totaal	12	32	11	24
w.v. hoge betaalde factorkosten	6	18	8	17
hoge overige betaalde kosten	1	10	0	0
hoge afschrijvingen	5	5	3	6
Overig	3	0	0	1
<i>1994-1996</i>				
Bedrijfsomvang	53	46	15	27
Aantal gezinnen	2	13	0	4
Technische resultaten a)	32	12	40	47
Kosten, totaal	10	27	45	22
w.v. hoge betaalde factorkosten	3	13	11	11
hoge overige betaalde kosten	6	10	22	7
hoge afschrijvingen	1	4	12	4
Overig	3	3	0	0
<i>1997-1999</i>				
Bedrijfsomvang	71	48	43	17
Aantal gezinnen	2	16	2	8
Technische resultaten a)	10	15	24	51
Kosten, totaal	16	18	28	23
w.v. hoge betaalde factorkosten	8	10	11	9
hoge overige betaalde kosten	5	6	10	0
hoge afschrijvingen	3	2	7	14
Overig	1	3	4	0

a) Inclusief prijsvorming, gemeten in saldo per nge.

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Uit eerder onderzoek (Alleblas et al., 1998) bleek ook dat er grote verschillen bestonden in inkomens tussen groepen bedrijven. Ook van grote topondernemers en jonge ambitieuze ondernemers bleef 10 tot 15% met het inkomen onder de 50.000 gulden. Bij de jonge ondernemers zouden vooral de hoge kosten van de financiering van het bedrijf doorslaggevend zijn, bij topondernemers meer tegenvallende opbrengsten.

5. Administratieve lasten en inkomen

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een indicatie gegeven van de administratieve lasten voor agrarische bedrijven door wetgeving van het ministerie van LNV. Er is aangesloten bij de vraagstelling en de toegepaste onderzoeksmethodiek (zie ook paragraaf 5.2) door het EIM toegepast in het rapport *Quick Scan administratieve lasten bedrijven door wet- en regelgeving van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij* (Vroonhof en Jansen, 2001). In dat onderzoek wordt een geaggregeerd beeld gegeven van deze lasten voor de verschillende primaire agrarische sectoren.

In paragraaf 5.3 wordt het effect van de administratieve lasten door wet- en regelgeving van LNV op de inkomens van agrarische gezinnen in beeld gebracht. Hierbij wordt ingegaan op de effecten per bedrijfstype en omvangsklasse. De vraag die hierbij gesteld kan worden is in hoeverre deze administratieve lasten er mede zorg voor dragen dat gezinnen een totaal gezinsinkomen beneden de minimumgrens genereren.

Bij de analyse in paragraaf 5.3 wordt aangetekend dat de administratieve lasten door wet- en regelgeving van LNV wel kosten met zich meebrengen, maar veelal geen uitgaven zijn. Het effect op het inkomen wordt dan ook overschat. Veel van de administratieve verplichtingen worden immers met eigen arbeid uitgevoerd en leiden niet tot een daling van het gezinsinkomen. Zonder de aanwezigheid van administratieve verplichtingen zou deze arbeid echter wel op een alternatieve manier binnen het bedrijf of daarbuiten kunnen worden aangewend. Een voorbeeld is dat minder werk door derden wordt verricht. Dit verlaagt de uitgaven en verhoogt op deze wijze het gezinsinkomen.

5.2 Definitie van administratieve lasten

Bij de definitie van administratieve lasten is door het EIM (Vroonhof en Jansen, 2001) uitgegaan van de definitie zoals deze interdepartementaal is vastgesteld en is neergelegd in de Kamerbrief van 3 juli 1996. Deze definitie luidt als volgt:

'Administratieve lasten zijn de kosten om te voldoen aan informatieverplichtingen voortvloeiend uit wet- en regelgeving van de rijksoverheid. Het gaat daarbij om het verzamelen, bewerken, registreren, bewaren en ter beschikking stellen van informatie'.

In dezelfde Kamerbrief is tevens aangegeven dat de acties van het kabinet gericht op de verlaging van de administratieve lasten uitsluitend betrekking hebben op het bedrijfsleven en (eveneens uitsluitend) op verplichtingen die voortvloeien uit algemeen verbindende voorschriften en beleidsregels. Voor een verdere afbakening van de definitie van administratieve lasten wordt verwezen naar bijlage 2.

5.3 Lasten per bedrijfstype

De administratieve lasten door wet- en regelgeving van LNV bedragen gemiddeld over alle land- en tuinbouwbedrijven ruim 1.300 gulden per gezin (tabel 5.1). Hierbij is het totaal berekende bedrag aan administratieve lasten (uit Vroonhof en Jansen, 2001) voor het overgrote deel verdeeld over agrarische bedrijven die vertegenwoordigd zijn in het Informatienet (omvangsklasse 16 tot 800 nge). De kosten die het EIM heeft berekend voor bedrijven die binnen het Informatienet niet worden vertegenwoordigd zijn in dit hoofdstuk dus niet meegenomen. De toegepaste systematiek bij de verdeling van de administratieve lasten door LNV-wetgeving naar bedrijfsniveau is beschreven in bijlage 2.

Voor de varkensbedrijven hebben, met gemiddeld 4.500 gulden per gezin, te maken met hoge lasten, met name veroorzaakt door mestwetgeving en diergezondheid (tabel 5.1). Bij akkerbouwbedrijven zijn gewasbescherming en mestwetgeving belangrijke veroorzakers van administratieve lasten (tabel 5.2). Bij akkerbouw is de spreiding gering; bij 85% van de gezinnen liggen de lasten tussen 1.000 en 2500 gulden. Bij melkvee zijn de verschillen tussen bedrijven groter, vooral veroorzaakt door de bedrijfsomvang en intensiteit van de productie. Bij ruim de helft van de gezinnen op melkveebedrijven blijven de lasten beperkt tot minder dan 1.000 gulden. Bij varkensbedrijven is de spreiding ook vrij groot, waarbij ongeveer een derde van de bedrijven te maken heeft met hogere lasten dan 5.000 gulden. Bij 2% van de varkensbedrijven, met name de grotere, gaat het zelfs om meer dan 10.000 gulden.

Tabel 5.1 Administratieve lasten van LNV-wetgeving, per bedrijf en per gezin en verdeling van gezinnen (%) naar hoogte van de lasten

	Administra- tieve lasten per bedrijf	Administra- tieve lasten per gezin	Administratieve lasten (gulden per gezin)					totaal
			0 tot 1.000	1.000 tot 2.500	2.500 tot 5.000	5.000 tot 10.000	10.000 en meer	
Akkerbouwbedrijven	1.480	1.380	14	85	1	0	0	100
Melkveebedrijven	1.250	1.070	55	44	1	0	0	100
Varkensbedrijven	4.770	4.550	0	30	35	32	2	100
Overige landbouwbedrijven	1.640	1.540	34	60	3	3	0	100
Glastuinbouwbedrijven	970	750	78	22	0	0	0	100
Overige tuinbouwbedrijven	980	810	72	28	0	0	0	100
Totaal	1.530	1.330	47	47	3	2	0	100

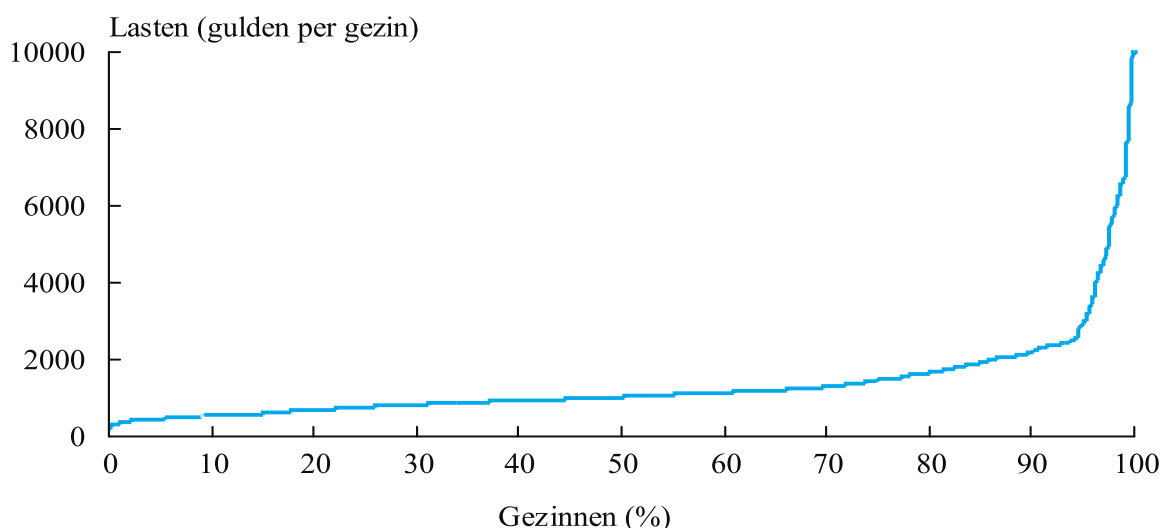
Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Tabel 5.2 Verdeling van administratieve lasten naar achterliggende regelgeving (%)

	Bestrij- dings- middelen	Mest- stoffen	Dierge- zondheid	Landbouw- wet	Overig	Totaal
Akkerbouw	30	31	1	3	36	100
Opengrondstuinbouw	37	26	0	4	32	100
Glastuinbouw en champignons	34	27	0	5	33	100
Melkveebedrijven	3	43	37	4	22	100
Overige graasdierbedrijven	2	59	16	5	31	100
Intensieve veehouderijbedrijven	1	38	46	1	11	100
Overige bedrijven	10	27	31	2	29	100
Totaal	10	37	29	3	23	100

Bron: EIM, bewerking LEI.

Uit figuur 5.1 blijkt ook de verdeling van de lasten over de gezinnen: voor het leeuwendeel gaat het om bedragen onder de 2.000 gulden. Voor ongeveer 20% gaan de lasten de 2.000 gulden te boven.

Figuur 5.1 Verdeling van gezinnen (%) naar lasten per gezin

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

De hoogte van de administratieve lasten is voor een deel afhankelijk van de bedrijfsomvang. In het algemeen geldt hoe groter het bedrijf, hoe hoger de lasten. Enige vertroebeling kan zich voordoen door het aantal gezinnen, want er geldt ook dat bij de grotere bedrijven het aandeel bedrijven met meer dan 1 gezin groter is dan bij kleinere bedrijven. Het grootste effect van de bedrijfsomvang is terug te zien bij de varkensbedrijven.

Activiteiten als bijvoorbeeld het merken van dieren is rechtstreeks gebonden aan het aantal verkochte dieren.

Tabel 5.3 Administratieve lasten (gulden per gezin) als gevolg van LNV-wetgeving, naar bedrijfstype en bedrijfsomvang

	Nge per bedrijf				
	16 tot 40	40 tot 70	70 tot 110	110 tot 80	alle bedrijven
Akkerbouwbedrijven	1.213	1.401	1.514	1.409	1.380
Melkveebedrijven	1.137	1.022	1.007	1.187	1.070
Varkensbedrijven	2.320	3.371	5.005	7.064	4.550
Overige landbouwbedrijven	1.157	1.441	1.677	2.206	1.540
Glastuinbouwbedrijven	796	723	815	742	750
Overige tuinbouwbedrijven	929	834	889	735	810
Totaal	1.219	1.286	1.316	1.445	1.330

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Indien de administratieve lasten worden gekoppeld aan het verdiende totaal gezinsinkomen, dan blijkt dat de lasten voor bedrijven met lage inkomens niet significant afwijken van het gemiddelde van het bedrijfstype. In de melkveehouderij vindt enige vertroebeling plaats door kleine gemengde melkveebedrijven met varkens of vleesvee: door de matige rentabiliteit van die neventakken is het inkomen laag, terwijl ze juist door die neventak ten opzichte van zuivere melkveebedrijven hogere administratieve lasten hebben. Het aantal gezinnen dat in die categorie valt is overigens beperkt (bijlage 3).

Tabel 5.4 Administratieve lasten (gulden per gezin) als gevolg van LNV-wetgeving, naar bedrijfstype en totaal inkomen per gezin

	Totaal gezinsinkomen (gulden per gezin)				
	minder dan 20.000	20.000 tot 43.000	43.000 tot 75.000	meer dan 75.000	alle bedrijven
Akkerbouwbedrijven	1.334	1.382	1.325	1.418	1.380
Melkveebedrijven	1.559	1.009	926	1.152	1.070
Varkensbedrijven	4.543	2.799	4.398	7.467	4.550
Overige landbouwbedrijven	1.594	1.596	1.308	1.654	1.540
Glastuinbouwbedrijven	899	694	725	755	750
Overige tuinbouwbedrijven	935	830	807	769	810
Totaal	2.124	1.267	1.094	1.259	1.330

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Een zelfde soort verklaring van matige resultaten en hoge lasten is te geven voor het totaal over de bedrijfstypen heen. De lasten zijn hoger bij varkensbedrijven en het aandeel van deze bedrijven in de laagste inkomenscategorie is beduidend hoger dan over de andere categorieën.

5.4 Gevolgen voor het inkomen

Indien de administratieve lasten niet gemaakt zouden hoeven te worden, dan loopt het aandeel van de gezinnen onder de minimum inkomensgrens in totaal met 2 procentpunten terug, van 28,2 naar 26,1% van de gezinnen (tabel 5.5). Deze ontwikkeling is afhankelijk van de hoogte van het bedrag en de positie van de gezinnen ten opzichte van de minimum inkomensgrens. In de varkenshouderij is het gemiddelde bedrag het hoogst, waardoor het aandeel gezinnen ook relatief sterk terugloopt. In de melkveehouderij zitten vrij veel gezinnen net onder de grens (van Everdingen, 1999, blz. 44, tabel 4.3) zodat ook bij dit bedrijfstype het aandeel sterker afneemt dan gemiddeld.

Tabel 5.5 *Aandeel (%) gezinnen met inkomen beneden minimumgrens naar bedrijfstype en het effect daarop van administratieve lasten, 1997-1999*

	Aandeel gezinnen		Effect van administratieve lasten a)	
	gezinsinkomen uit bedrijf	totaal gezinsinkomen	gezinsinkomen uit bedrijf	totaal gezinsinkomen
Akkerbouwbedrijven	46,5	25,1	-0,9	-0,5
Melkveebedrijven	42,5	24,6	-1,7	-2,3
Varkensbedrijven	88,2	74,8	-4,1	-5,3
Overige landbouwbedrijven	66,6	41,3	-0,2	-3,0
Glastuinbouwbedrijven	19,4	11,0	-0,4	0,0
Overige tuinbouwbedrijven	43,8	33,7	0,0	-2,3
Totaal	46,9	29,4	-1,2	-2,1

a) Procentpunten.

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Literatuur

Alleblas, J.T.W. et al., *Achtergronden van inkomensverschillen in drie agrarische sectoren*. Mededeling 622. LEI, Den Haag, 1998.

Bont, C.J.A.M. de (red.), *Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2000*. Rapport 1.00.13. LEI, Den Haag, 2000.

Bont, C.J.A.M. de en J.H. Jager, *Inkomensproblematiek akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt*. Rapport 6.01.02. LEI, Den Haag, 2001.

Brouwer, F.M. et al., *Landbouw, milieu en economie, editie 1996*. Periodieke rapportage 68-94. LEI, Den Haag, 1996.

Everdingen, W.H. van et al., *Agrarische gezinnen en hun inkomens; is er sprake van armoede*. Rapport 5.99.09. LEI, Den Haag, 1999.

Silvis H.J. en C. van Bruchem (red.), *Landbouw- Economisch Bericht 2000*. Periodieke Rapportage 1-00. LEI, Den Haag, 2000.

Vroonhof P.J.M. en M. Jansen, *Quick Scan Administratieve lasten bedrijven door wetgeving ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij*. EIM, Zoetermeer, mei 2001.

Bijlage 1   Gemiddelde resultaten per nge naar bedrijfstype

Tabel B.1   Gemiddelde resultaten per bedrijfstype (guldens per nge)

	Akkerbouw	Melkvee	Varkens	Glastuinbouw
1991-1993				
Saldo (opbrengsten				
minus toegerekende kosten)	2.760	2.920	3.060	3.390
Betaalde factorkosten	880	660	760	1.330
Overige betaalde kosten	810	690	770	750
Afschrijvingen	580	640	800	820
Gezinsinkomen uit bedrijf	560	970	830	520
Min. benodigde omvang (nge) a)	67	39	45	72
1994-1996				
Saldo (opbrengsten				
minus toegerekende kosten)	3.020	2.720	3.450	2.980
Betaalde factorkosten	740	580	700	1.040
Overige betaalde kosten	790	720	800	720
Afschrijvingen	570	670	770	650
Gezinsinkomen uit bedrijf	960	770	1.280	590
Min. benodigde omvang (nge) a)	42	53	32	69
1997-1999				
Saldo (opbrengsten				
minus toegerekende kosten)	2.850	2.800	2.320	3.530
Betaalde factorkosten	760	520	730	1.280
Overige betaalde kosten	820	800	930	780
Afschrijvingen	560	740	880	640
Gezinsinkomen uit bedrijf	750	770	800b)	850
Min. benodigde omvang (nge) a)	57	56	54	51

a) Het minimaal benodigde aantal nge om met het gemiddelde resultaat per bedrijfstype een hoger inkomen te behalen dan de minimuminkomensgrens. Het gemiddelde inkomen in deze periode was voor de varkenshouders negatief, maar om toch ook de bedrijfsomvang als beperkende factor te krijgen is het inkomen op een normaal niveau gebracht.

Bijlage 2   Uitgangspunten voor het bepalen van administratieve lasten door wet- en regelgeving van LNV op bedrijfsniveau

Definitie administratieve lasten

In dit rapport is aangesloten bij de onderzoeksmethodiek die het EIM heeft toegepast in Vroonhof en Jansen, 2001. Bij de definitie van administratieve lasten is door het EIM uitgegaan van de definitie zoals deze interdepartementaal is vastgesteld en is neergelegd in de Kamerbrief van 3 juli 1996 (en later in de brief van 18 mei 2001, nummer 24036: Marktwerving deregulering en wetgevingskwaliteit betreffende voortgangsrapportage administratieve lasten) 'Administratieve lasten zijn de integrale kosten om te voldoen aan informatieverplichtingen voortvloeiend uit wet- en regelgeving van de rijksoverheid'. Het gaat om het verzamelen, bewerken, registreren, bewaren en ter beschikking stellen van informatie. In die Kamerbrief is tevens aangegeven dat de acties van het kabinet gericht op de verlaging van de administratieve lasten uitsluitend betrekking hebben op het bedrijfsleven en (eveneens uitsluitend) op verplichtingen die voortvloeien uit algemeen verbindende voorschriften en beleidsregels. Bij het begrip overheid wordt aangesloten bij de definitie die in de Nationale Rekeningen (CBS) gehanteerd wordt.

In zowel het EIM-onderzoek als dit onderzoek is alleen wet- en regelgeving die onder verantwoordelijkheid van het ministerie van LNV onderzocht en die betrekking heeft op het bedrijfsleven. Bij de definitie kunnen de volgende uitgangspunten worden geplaatst (zie Vroonhof en Jansen, 2001):

- wetgeving die rechtstreeks het gevolg is van een internationale implementatieplicht is meegenomen; hierbij moet worden opgemerkt dat een belangrijk deel van de Europese Richtlijnen geïmplementeerd is in de wet- en regelgeving van de Productschappen. EG-premies, financiële tegemoetkomingen;
- conform de kabinetsdefinitie van administratieve lasten worden subsidie- en stimuleringsregelingen, EG-premies en financiële tegemoetkomingen niet meegenomen;
- bij de wetgevingsitems die specifiek in de titel spreken van het vaststellen van tarieven en plafonds is ervan uitgegaan dat deze geen administratieve lasten bevatten voor het bedrijfsleven;
- wetgeving met betrekking tot de jacht en sportvisserij zijn niet meegenomen. Ze hebben geen betrekking op het bedrijfsleven;
- wetgeving betrekking hebbende op ruilverkaveling en onteigening bevat geen administratieve lasten voor het bedrijfsleven;
- in meerdere regelingen worden personen, gebieden en instellingen aangewezen. Zo zijn er bijvoorbeeld mandaatbesluiten en -regelingen met betrekking tot personen en instellingen. Het betreft hier geen administratieve last.
- in de Staatscourant worden naast ingevoerde regelingen ook zogenaamde voorpublicaties geplaatst. Deze 'voorpublicaties' zijn niet meegenomen, de geplaatste tekst is (nog) niet rechtsgeldig;

- het komt vaak voor dat een verplichting is opgenomen in een wet of besluit, en dat de praktische uitwerking daarvan geregeld is in een onderliggende regeling (besluit, enzovoort). Om dubbelstellingen te voorkomen, is in dergelijke gevallen de verplichting (en de daaruit volgende lasten) geteld op het laagste niveau, waarbij een verwijzing wordt vermeld naar het wetgevingsitem waar de verplichting aan ontleend is. Deze onderliggende regelingen moeten dan natuurlijk wel de minister van LNV als eerste ondertekenaar hebben. In principe is deze werkwijze ook gevolgd als de overkoepelende wetgeving onder de verantwoordelijkheid van een ander ministerie valt. Een uitzondering hierop vormen de Meststoffenwet en het Besluit administratieve verplichtingen Meststoffenwet. Zowel de wet als het besluit bevatten bepalingen met betrekking tot MINAS.

Specificatie administratieve lasten naar bedrijfsniveau

Uitgaande van de administratieve lasten door wet- en regelgeving van LNV voor de totale agrarische sector (Vroonhof en Jansen, 2001) heeft het LEI voor de ongeveer 75.000 tot 80.000 agrarische bedrijven die door het Informatienet worden vertegenwoordigd (zie hoofdstuk 2) de administratieve lasten op bedrijfsniveau berekend.

Voor de onderwerpen in de wetgeving die de hoogste lasten met zich meebrengen (Vroonhof en Jansen, 2001; tabel 4, blz. 11 en 12) zijn op basis van hoeveelheidsdragers en indicatoren de totale lasten per onderwerp verdeeld over de bedrijven met een omvang tussen de 16 en 800 nge. Hierbij is gebruik gemaakt van informatie uit het Informatienet en van deskundigen.

Deze methode is voor de volgende onderwerpen toegepast:

- meststoffenwet;
- bestrijdingsmiddelen;
- landbouwwet;
- gezondheid en welzijn dieren.

De overige onderwerpen (Vroonhof en Jansen, 2001: tabel 4, blz. 11 en 12) zijn naar evenredigheid verdeeld over de bedrijven.

Ad 1. Meststoffenwet

De administratieve lasten hangen van een aantal factoren af:

- er bestaat de mogelijkheid om een forfaitaangifte of een uitgebreide aangifte te doen;
- geen, beperkte- of volledige vrijstelling Dit hangt af van de Grootvee-eenheden (GVE) per hectare. Boven de 2,5 GVE geen vrijstelling, onder de 2,5 GVE beperkte vrijstelling en minder dan 3 GVE en minder dan drie ha volledige vrijstelling. De bedrijven met een veebezetting van boven de 2,5 GVE per hectare moeten een accountantsverklaring met de aangifte meesturen. Een accountantsverklaring kost gemiddeld 750 gulden. De aanname wordt gemaakt dat al deze bedrijven een uitgebreide aangifte doen.

Een uitgebreide aangifte brengt de volgende administratieve lasten met zich mee: 6 uur tegen een uurtarief van 66 gulden + 750 gulden aan accountantskosten. Een be-

- perkte aangifte brengt een arbeidsduur van 4 uur met zich mee (tegen uurtarief van 66 gulden);
- per af- of aangevoerde kuub mest wordt 0.50 gulden als administratieve lasten door-gerekend.

Ad 2. Bestrijdingsmiddelen

Bij bestrijdingsmiddelen moet een registratie worden bijgehouden van de bestrijdingsmid-delen die op het bedrijf aanwezig zijn. In het Informatienet wordt het aantal aankopen van bestrijdingsmiddelen bijgehouden. De aannahme wordt gemaakt dat elke aankoop ook weer in één keer wordt verwerkt. De indicator voor de bestrijdingsmiddelen vormt dan ook de aankoop van het bestrijdingsmiddel. Voor elke transactie wordt 0,15 uur in rekening ge-bracht dit komt overeen met de verdeling van de totale administratieve lasten die berekend zijn door het EIM gedeeld door het aantal transacties. Dit leidt ertoe dat het grootste ge-deelte van deze lasten bij de akkerbouw en tuinbouw komen te liggen.

Ad 3. Landbouwwet

Alle bedrijven van meer dan 3 nge moeten aangifte doen. Het EIM is uitgegaan van 40 mi-nuten per bedrijf met een uurtarief van 66 gulden.

Ad 4. Gezondheid en welzijn dieren

Bij dit onderdeel zijn meerdere wetten waarbij de primaire sector administratieve lasten heeft:

- het merken van dieren. Voor de administratieve lasten met betrekking tot het merken wordt het aantal verkochte dieren gehanteerd. Hierbij wordt de aannahme gemaakt dat de veestapel constant blijft. Wanneer de totale administratieve lasten gedeeld worden door het aantal verkochte dieren, komt dit overeen met 0.90 gulden per verkocht var-ken en 4.50 gulden per verkocht rund;
- registratie bezoekers bij varkensbedrijven. Hierbij wordt er van uitgegaan dat er on-geveer evenveel bezoekers per bedrijf met varkens plaatsvinden. Het criterium is dus wel of geen varkens. De totale administratieve lasten bedragen 9.334.700 gulden (Vroonhof en Jansen, 2001). Wanneer dit bedrag gedeeld wordt op het aantal bedrij-ven met varkens, komt dit bedrag ongeveer overeen met 6 uur werk per bedrijf;
- beschikking ontsmetting motorrijtuigen/aanhangwagens voor varkensbedrijven en slachtplaatsen. De totale lasten bedragen 4.775.333 gulden. De kosten zullen vooral bij de slachtplaatsen liggen en worden niet bij de varkensbedrijven meegenomen;
- besluit welzijn productiedieren. De totale lasten ter waarden van 11.020.000 gulden worden verdeeld over de aanwezige productiedieren (opgave Landbouwtelling) op agrarische bedrijven. Hierbij is dezelfde verhouding in kostenstructuur aangehouden als bij het merken van de dieren (rund: zeug = 5:1)

Bijlage 3   Verdeling van agrarische gezinnen naar bedrijfsomvang en naar inkomen

Tabel B3.1   *Verdeling van gezinnen(%) per bedrijfstype naar bedrijfsomvang*

	Nge per bedrijf				alle bedrijven
	16 tot 40	40 tot 70	70 tot 110	110 tot 800	
Akkerbouwbedrijven	29	21	26	25	100
Melkveebedrijven	11	25	38	26	100
Varkensbedrijven	21	28	23	27	100
Overige landbouwbedrijven	44	19	12	25	100
Glastuinbouwbedrijven	4	10	14	73	100
Overige tuinbouwbedrijven	10	23	24	43	100
Totaal	19	21	26	34	100

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.

Tabel B3.2   *Verdeling van gezinnen (%) per bedrijfstype naar hoogte van totaal gezinsinkomen per gezin*

	Totaal gezinsinkomen (gulden per gezin)				alle bedrijven
	minder dan 20.000	20.000 tot 43.000	43.000 tot 75.000	meer dan 75.000	
Akkerbouwbedrijven	14	10	26	50	100
Melkveebedrijven	6	18	35	40	100
Varkensbedrijven	54	21	12	13	100
Overige landbouwbedrijven	25	16	27	32	100
Glastuinbouwbedrijven	5	6	23	66	100
Overige tuinbouwbedrijven	16	17	23	44	100
Totaal	14	15	28	42	100

Bron: Bedrijven-Informatienet van het LEI.